

1.2. Форми господарсько-торговельної діяльності

Відповідно до ст. 263 ГК України господарсько-торговельною є діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання у сфері товарного обігу, спрямована на реалізацію продукції виробничо-технічного призначення і виробів народного споживання, а також допоміжна діяльність, яка забезпечує їх реалізацію шляхом надання відповідних послуг⁴⁰. Господарсько-торговельна діяльність може здійснюватися суб'єктами господарювання у таких формах: матеріально-технічне постачання і збут; енергопостачання; заготівля; оптова торгівля; роздрібна торгівля і громадське харчування; продаж і передача в оренду засобів виробництва; комерційне посередництво у здійсненні торговельної діяльності та інша допоміжна діяльність із забезпечення реалізації товарів (послуг) у сфері обігу.

1. Базовим нормативно-правовим актом, що регулює матеріально-технічне постачання і збут, є ГК України, де закріплено право на самостійний вибір постачальників і споживачів продукції, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежено законом як принцип господарської діяльності (ст. 44); гарантії прав підприємців щодо їх забезпечення матеріально-технічними та іншими ресурсами, що централізовано розподіляються державою (ст. 47); поняття продукції виробничо-технічного призначення і виробів народного споживання (ст. 262); положення щодо договорів поставки та купівлі-продажу як основних договірних форм матеріально-технічного постачання (ст. 264); умови укладення та зміст договорів, на підставі яких суб'єкти господарювання забезпечуються необхідними матеріальними ресурсами (глава 30)⁴¹.

Для певної частини відносин під час здійснення матеріально-технічного постачання правову основу становлять норми ЦК України, а саме: глава 54 «Купівля-продаж», глава 58 «Найм (оренда)» тощо⁴².

⁴⁰ Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 15.11.2022).

⁴¹ Там само.

⁴² Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 15.11.2022).

Згідно із ст. 264 ГК України матеріально-технічне постачання та збут продукції виробничо-технічного призначення і виробів народного споживання як власного виробництва, так і придбаних у інших суб'єктів господарювання, здійснюються суб'єктами господарювання шляхом поставки, а у випадках, передбачених ГК України, також на основі договорів купівлі-продажу⁴³. Законодавством можуть бути передбачені особливості поставки окремих видів продукції виробничо-технічного призначення або виробів народного споживання, а також особливий порядок здійснення поставки продукції для пріоритетних державних потреб.

Основні вимоги з приводу укладання і виконання договорів поставки встановлюються стст. 179–187, 193–201, 265–270 ГК України⁴⁴. Відповідно до положень ст. 265 ГК України до відносин поставки, не врегульованих ГК України, застосовуються положення ЦК України про договір купівлі-продажу (наприклад, положення ст. 208 ЦК України, згідно з яким договір поставки повинен укладатися у простій письмовій формі⁴⁵ 1) повній – шляхом підписання єдиного документа; 2) скороченій – шляхом обміну листами, телеграмами, телетайпрограмами, телефонограмами, радіограмами чи шляхом прийняття постачальником замовлення покупця до виконання. Предмет, кількість і асортимент поставки та строки і порядок поставки регулюються стст. 266, 267 ГК України⁴⁶.

Вимоги з приводу укладання і виконання договорів поставки можуть встановлюватися нормами інших законодавчих актів. Наприклад, Закон України «Про оборонні закупівлі» визначає загальні правові засади планування, порядок формування обсягів та особливостей здійснення закупівель товарів, робіт і послуг оборонного призначення для забезпечення потреб сектору безпеки і оборони, а також інших

⁴³ Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 15.11.2022).

⁴⁴ Там само.

⁴⁵ Господарське право : підручник / О. П. Подцерковний, В. Г. Олюха, О. О. Квасніцька та ін. ; за ред. П. Подцерковного. 3-тє вид., доп. і перероб. Одеса : Фенікс, 2018. 616 с.

⁴⁶ Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 15.11.2022).

Господарсько-торговельна діяльність в Україні: теорія і практика правового регулювання

товарів, робіт і послуг для гарантованого забезпечення потреб безпеки й оборони. Цей Закон застосовується за умови, що вартість предмета закупівлі для товарів і послуг оборонного призначення, інших товарів і послуг для гарантованого забезпечення потреб безпеки й оборони дорівнює або перевищує 200 тисяч гривень, для робіт оборонного призначення та робіт для гарантованого забезпечення потреб безпеки і оборони – 1,5 мільйона гривень, до визначених цим Законом державних замовників, які здійснюють оборонні закупівлі⁴⁷.

Відповідно до ст. 265 ГК України за договором поставки одна сторона-постачальник зобов'язується передати (поставити) у зумовлені строки (строк) іншій стороні-покупцеві товар (товари), а покупець зобов'язується прийняти вказаний товар (товари) і сплатити за нього певну грошову суму⁴⁸. Згідно зі стст. 11, 629 ЦК України договір є однією з підстав виникнення зобов'язань та є обов'язковим для виконання сторонами. Зобов'язання, відповідно до вимог стст. 525, 526 ЦК України, має виконуватися належним чином згідно з умовами договору та вимогами чинного законодавства. Одностороння відмова від зобов'язання або одностороння зміна його умов не допускається, якщо інше не встановлено договором або законом⁴⁹. Аналогічна за змістом норма міститься у п. 1 ст. 193 Господарського кодексу України⁵⁰. Згідно з ч. 1 ст. 530 ЦК України, якщо у зобов'язанні встановлений строк (термін) його виконання, то воно підлягає виконанню у цей строк (термін)⁵¹.

⁴⁷ Про оборонні закупівлі : Закон України від 17.07.2020 № 808-IX // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text> (дата звернення: 15.11.2022).

⁴⁸ Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 15.11.2022).

⁴⁹ Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 15.11.2022).

⁵⁰ Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 15.11.2022).

⁵¹ Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 15.11.2022).

У п. 2 ст. 193 Господарського кодексу України встановлено, що кожна сторона повинна вжити усі заходи, необхідні для належного виконання нею зобов'язання, враховуючи інтереси іншої сторони та забезпечення загальногосподарського інтересу⁵². Порухенням зобов'язання, відповідно до ст. 610 Цивільного кодексу України, є його невиконання або виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання (неналежне виконання). У разі порушення зобов'язання настають наслідки, передбачені договором або законом, зокрема сплата неустойки (ст. 611 ЦК України)⁵³. Приписами ст. 230 ГК України також встановлено, що у разі порушення учасником господарських відносин правил здійснення господарської діяльності, невиконання або неналежного виконання господарського зобов'язання, він зобов'язаний сплатити штрафні санкції у вигляді грошової суми (неустойка, пеня, штраф)⁵⁴.

2. Відповідно до ст. 275 ГК України енергопостачальник відпускає електричну енергію, пару, гарячу і перегріту воду (далі – енергію) споживачеві (абоненту), який зобов'язаний оплатити прийняту енергію та дотримуватися передбаченого договором режиму її використання, а також забезпечити безпечну експлуатацію енергетичного обладнання, що ним використовується⁵⁵.

Особливості постачання електричної енергії споживачам та вимоги до договору постачання електричної енергії споживачу встановлюються Законом України «Про ринок електричної енергії». Фундамент сучасної моделі ринку електричної енергії був закріплений 2017 року з прийняттям Закону України «Про ринок електричної енергії»⁵⁶.

⁵² Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 15.11.2022).

⁵³ Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 15.11.2022).

⁵⁴ Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 15.11.2022).

⁵⁵ Там само.

⁵⁶ Про ринок електричної енергії : Закон України від 13.04.2017 № 2019-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text> (дата звернення: 17.10.2022).

Господарсько-торговельна діяльність в Україні: теорія і практика правового регулювання

За новою моделлю енергія стає товаром, а її ціна визначається ринком. Відповідно з'явилася підстава застосовувати такі механізми регулювання, як: ринок двосторонніх договорів (тривалі контракти); ринок на добу наперед (короткострокові контракти); внутрішнь-одобовий ринок (погодинні торги поточної доби); балансуючий ринок (фінансові зобов'язання за відхилення обсягів споживання від прогнозу); ринок допоміжних послуг (забезпечення надійної роботи енергосистеми). За такої умови мають діяти декілька постачальників, що створюють конкуренцію на ринку та пропонують енергію населенню і промисловості. Паралельно функціонують ринки: традиційний (ТЕЦ, ТЕС, АЕС, ГЕС) та відновлювальний (ВДЕ).

Повне впровадження усіх положень Закону України «Про ринок електричної енергії» відбулось 1 липня 2019 року і мало наслідком накопичення значної заборгованості перед виробниками електроенергії з відновлювальних джерел, які працювали за «зеленим» тарифом. Проблема полягала в тому, що за новою моделлю держава продовжувала викуповувати «зелену» електроенергію, але кошти на покриття різниці між її реальною собівартістю та ставкою «зеленого» тарифу мали генеруватися за рахунок «надприбутку» низької за собівартістю генерації (АЕС та ГЕС). Детальніше це питання досліджено у розділі 4 «Особливості правового регулювання здійснення господарсько-торговельної діяльності в енергетичній галузі в умовах кризових ситуацій».

3. Заготівля, державна закупка сільськогосподарської продукції здійснюється за договорами контрактації, які укладаються на основі державних замовлень на поставку державі сільськогосподарської продукції. За договором контрактації виробник сільськогосподарської продукції (далі – виробник) зобов'язується передати заготівельному (закупівельному) або переробному підприємству чи організації (далі – контрактанту) вироблену ним продукцію у строки, кількості, асортименті, що передбачені договором, а контрактант зобов'язується сприяти виробникові у виробництві зазначеної продукції, прийняти й оплатити її.

Сторонами за договором контрактації сільськогосподарської продукції є контрактант і сільськогосподарський товаровиробник – юридична особа незалежно від організаційно-правової форми або фізична особа-підприємець, яка займається виробництвом сільськогосподарської продукції та/або розведенням, вирощуванням та виловом

риби у внутрішніх водоймах (озерах, ставках та водосховищах) та її переробкою на власних чи орендованих потужностях, зокрема власновиробленої сировини на давальницьких умовах, та здійснює операції з її постачання.

Під сільськогосподарською продукцією (сільськогосподарські товари) законодавець розуміє продукцію / товари, що підпадають під визначення груп 1-24 Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності, якщо при цьому такі товари (продукція) вирощуються, відгодовуються, виловлюються, збираються, виготовляються, виробляються, переробляються безпосередньо виробником цих товарів (продукції), а також продукти обробки та переробки цих товарів (продукції), якщо вони були придбані або вироблені на власних або орендованих потужностях (площах) для продажу, переробки або внутрішньогосподарського споживання⁵⁷.

Згідно з п. 3 ст. 272 ГК України у договорах контрактації повинні передбачатися: 1) види продукції (асортимент), гранично допустимий вміст у продукції шкідливих речовин; 2) кількість продукції, яку контрактант приймає безпосередньо у виробника; 3) ціна за одиницю, загальна сума договору, порядок і умови доставки, строки здавання-приймання продукції; 4) обов'язки контрактанта щодо подання допомоги в організації виробництва сільськогосподарської продукції та її транспортування на приймальні пункти і підприємства; 5) взаємна майнова відповідальність сторін у разі невиконання ними умов договору; 6) інші умови, передбачені Типовим договором контрактації сільськогосподарської продукції, затвердженим у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України⁵⁸.

Виробник повинен не пізніше ніж за п'ятнадцять днів до початку заготівлі продукції повідомити контрактанта про кількість і строки здачі сільськогосподарської продукції, що пропонується до продажу, та погодити календарний графік її здачі. Контрактант зобов'язаний прийняти від виробника усю пред'явлену ним продукцію на умовах,

⁵⁷ Митний тариф України (Групи 01-49) : Закон України від 04.06.2020 № 674-IX // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/674%D0%B0-20#n2> (дата звернення: 17.11.2022).

⁵⁸ Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 15.11.2022).

Господарсько-торговельна діяльність в Україні: теорія і практика правового регулювання

передбачених у договорі. Нестандартну продукцію, яка швидко псується, придатну для використання у свіжому або переробленому вигляді, та стандартну продукцію, яка швидко псується, що здається понад обсяги, передбачені договором, контрактант приймає за цінами і на умовах, що погоджені сторонами. У договорі контрактації можуть передбачатися обсяги сільськогосподарської продукції, приймання якої контрактант здійснює безпосередньо у виробника, та продукції, яка доставляється безпосередньо виробником торговельним підприємством. Решта продукції приймається контрактантом на визначених договором приймальних пунктах, розташованих у межах адміністративного району за місцезнаходженням виробника.

4. Оптова торгівля – вид економічної діяльності у сфері товарообігу, що охоплює купівлю-продаж товарів за договорами поставки партіями для подальшого їх продажу кінцевому споживачеві через роздрібну торгівлю або для виробничого споживання та надавання пов'язаних із цим послуг відповідно до п. 4.5 Національного стандарту України ДСТУ 4303:2004⁵⁹. Детальніше це питання досліджено у підрозділі 3.3 «Господарсько-правові основи оптової торговельної діяльності».

5. Роздрібна торгівля – вид економічної діяльності в сфері товарообігу, що охоплює купівлю-продаж товарів кінцевому споживачеві та надавання йому торговельних послуг згідно з п. 4.4 Національного стандарту України ДСТУ 4303:2004⁶⁰. Детальніше це питання досліджено у підрозділі 3.4 «Особливості правового регулювання роздрібною торговельною діяльністю».

6. Громадське харчування. Згідно з Класифікатором видів економічної діяльності (КВЕД-2010) – це сфера діяльності ресторанів та надання послуг мобільного харчування – послуги з надання харчування споживачам, незалежно від того, чи їх подають у спеціалізованих місцях громадського харчування або в ресторанах самообслуговування, чи їх споживають у приміщенні, забирають із собою або замовляють додому. До цього класу також відносять приготування та

⁵⁹ Національний стандарт України «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять. ДСТУ 4303:2004». URL : <https://www.victorija.ua/wp-content/uploads/2022/04/rozdribna-ta-optova-torhivlia-dstu-4303-2004.pdf> (дата звернення: 15.11.2022).

⁶⁰ Там само.

подачу їжі для негайного споживання з автомобілів або пересувних вагончиків. Сфера громадського харчування включає діяльність ресторанів, кафе, ресторанів швидкого обслуговування, місць з надання їжі для споживання за межами закладу, вагончиків з продажу морозива, пересувних вагончиків з продажу їжі, діяльність із приготування їжі в торговельних наметах, діяльність ресторанів і барів, пов'язану з доставкою їжі за умови залучення окремих одиниць⁶¹.

7. Комерційне посередництво у господарсько-торговельній діяльності. Так, регулювання інституту посередництва згадується у низці нормативно-правових актів. Господарський кодекс України до торговельної діяльності відносить комерційне посередництво (агентську діяльність). Відповідно до ч. 1 ст. 295 ГК України комерційне посередництво (агентська діяльність) є підприємницькою діяльністю, що полягає у наданні комерційним агентом послуг суб'єктам господарювання під час здійснення ними господарської діяльності шляхом посередництва від імені, в інтересах, під контролем і за рахунок суб'єкта, якого він представляє⁶².

Посередники – це особи (юридичні або фізичні), що представляють на ринку інтереси виробників чи споживачів. Мета посередництва – сполучення (інтегрування) економічних інтересів виробників і споживачів, поєднання їх у єдиний ланцюг підприємницької угоди. Посередники потрібні для здійснення операцій щодо купівлі-продажу, збільшення обсягів реалізації товарної маси, просування продукції на існуючі і нові ринки, зниження загального рівня сукупного товарного запасу, зменшення витрат виробників та споживачів продукції, покращення контактування з покупцями, складськими, транспортними підприємствами та іншими суб'єктами господарювання. Крім того, посередники сприяють досягненню оперативності, реакції на зміни споживчого попиту та кон'юнктури ринку, забезпечують доступ до первинної інформації, підвищують прибутковість виробництва, позитивно впливають на скорочення строку оборотності капіталу.

⁶¹ Господарське право : підручник / О. П. Подцерковний, В. Г. Олюха, О. О. Квасніцька та ін. ; за ред. П. Подцерковного. 3-тє вид., доп. і перероб. Одеса : Фенікс, 2018. 616 с.

⁶² Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 15.11.2022).

Як фахівці у збутовій діяльності посередники здатні ефективно довести товар виробника до цільових ринків, створити налагоджений канал товароруху.

8. Продаж і передача в оренду засобів виробництва.

Класичною договірною конструкцією, що має тривалу історію існування та є традиційною для усіх правових систем є договір оренди. Згадка про оренду є у стародавніх історичних пам'ятках, що дійшли до наших днів, зокрема в розшифрованих папірусах і написах на стінах пірамід Стародавнього Єгипту⁶³. У Законах царя Хаммурапі, що з'явилися близько 1800 до н.е., виявлено близько 20 статей, що регламентують оренду землі (полів), садів, будинків, річкових судів, худоби⁶⁴.

Аналіз кодифікованих актів, що розроблялися та діяли на землях Наддніпрянської України, свідчить, що вони не мали легального визначення договору оренди, а були договором як підставою виникнення правовідносин щодо користування чужим майном. Нормативне визначення договору оренди виникло у проєкті Цивільного кодексу 1905 року. Відповідно до ст. 1815 цього нормативно-правового акта за договором найму наймодавець зобов'язується надати наймачу у тимчасове користування певне майно за умовлену плату⁶⁵.

У землях Західної України юридичне поняття договору оренди зустрічається у Галицькому цивільному укладанні 1797 року. Його глава VII під назвою «Про найм» починається правилом, що подібно до того, яка річ може бути куплена рудником або купівля-продаж і користування чужим майном може бути куплено за плату (п. 219 Книги III). Значення цієї норми насамперед у тому, що лише на рівні кодифікованого акта вона, поруч із предметами споживання і неспоживання, визначила споживчу цінність неспоживчої речі як об'єкта товарно-грошових відносин⁶⁶.

⁶³ Цивільне право України : підручник в 2 т. Т. 1 / кол. авторів ; за ред. Г. Б. Яновицької, В. О. Кучера. Львів : Новий Світ-2000, 2019. 444 с.

⁶⁴ Січко Д. С. Правова природа лізингу в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.13 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2016. 19 с.

⁶⁵ Римське приватне право : навчальний посібник / за ред. проф. І. Новицького і проф. І. Перетерського. 1996. 448 с.

⁶⁶ Цивільне право України : підручник в 2 т. Т. 1 / кол. авторів ; за ред. Г. Б. Яновицької, В. О. Кучера. Львів : Новий Світ-2000, 2019. 444 с.

Загальноцивільний кодекс Австрійської імперії 1811 року розрізняв оренду речі, придатної для вживання без подальшої обробки, називаючи її просто орендою, і оренду речі, яка може тільки використовуватися побічно, праці та старанності, яка називалася рентою. Обидва договори були варіантами одного договору, за яким хтось отримує у користування неспоживчу річ на певний термін та за плату», який отримав назву «договір майнового найму»⁶⁷.

Завершальним етапом розвитку вітчизняного законодавства про договір оренди стало прийняття 2003 року Цивільного кодексу України, який запровадив принципово новий підхід до регулювання правовідносин у сфері цивільного обороту та безліч нововведень щодо регулювання відносин, пов'язаних із передачею майна у відплатне термінове користування⁶⁸.

Тобто оренда є однією із специфічних форм забезпечення здійснення господарсько-торговельної діяльності, поряд із міною, лізингом тощо. Такі форми господарсько-торговельної діяльності, через свою правову природу, виконують важливу функцію – допомагають суб'єктам господарювання реалізовувати товари, послуги, здійснювати іншу допоміжну діяльність.

Щодо історичного розвитку інституту лізингу як правової категорії, то доцільно виділити кілька концепцій встановлення часу, з якого можна говорити про виникнення у межах певної економіко-правової формації прототипу сучасних лізингових відносин.

Відповідно до першої концепції лізинг має глибоке історичне коріння. Прихильники цього підходу, посилаючись на різні історичні свідчення, стверджують, що у стародавніх фінікійців, єгиптян, греків, римлян практикувалися договори на судна, робочу силу, землю, свійських тварин і навіть військову техніку, в яких містилися деякі риси сучасних орендних відносин. Так, деякі автори доводять цю концепцію глиняними табличками з фрагментами договору оренди, знайденими 1984 року під час розкопок древнього шумерського міста Ур (2000 р. до н.е.). У ньому сторони фіксували свої зобов'язання

⁶⁷ Цивільне право України : підручник в 2 т. Т. 1 / кол. авторів ; за ред. Г. Б. Яנוвицької, В. О. Кучера. Львів : Новий Світ-2000, 2019. 444 с.

⁶⁸ Фінансовий лізинг в Україні: поточний стан та перспективи розвитку. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2541156-finansovij-lizing-v-ukraini-potocnij-stan-ta-perspektivi-rozvitku.html> (дата звернення: 15.10.2022).

Господарсько-торговельна діяльність в Україні: теорія і практика правового регулювання

щодо передачі на певний термін у користування сільськогосподарських знарядь, землі, джерел води, волів та інших тварин. Поміщиками, як правило, були жерці, які жили в храмах міста Ура й укладали договори з місцевими землеробами⁶⁹.

Одні пояснюють появу лізингу існуванням 1800 р. до н.е. у передмісті Вавилона сімейного підприємства «Мурашу», що спеціалізувалося на укладанні договорів оренди, пов'язаних із особливою системою оплати праці за військову службу. Суть цієї діяльності полягала в тому, що ченці винагороджували воїнів за їхню службу землею, але якщо воїн не хотів її обробляти, він здавав землю в оренду Мурашу, який відразу платив йому орендну плату. Також це господарство здавало землю в оренду селянам⁷⁰.

Зокрема, у дослідженнях з історії лізингу як правової категорії зазначається, що, починаючи з епохи римського права, можна говорити про появу окремих елементів сучасного лізингу, майнових відносин, пов'язаних із володінням річчю без права власності, наприклад, договір найму (*locatio-conductio rerum*; *locator* – орендодавець, *conductor* – орендар)⁷¹. Безсумнівно, історико-правовий аналіз різних джерел права дає підстави стверджувати про існування тоді розгорнутих правових норм, покликаних обслуговувати досить простий торгово-грошовий оборот, зокрема у частині, що стосується переходу майна у власність або тимчасове користування. Такі відносини становлять основу сучасної правової конструкції лізингу, але не тотожні їй.

Цей період є першою спробою закріплення у законодавстві інших країн визначень поняття лізингу та інших правових норм, вкладених у регулювання окремих аспектів цих відносин. Спочатку в Англії було прийнято Закон про оренду та продаж. Потім у Франції було прийнято Закон про кредитні лізингові компанії від 2 липня 1966 року. У Бельгії у листопаді 1967 року було прийнято Королівський указ, що визначив правовий статус фінансових лізингових компаній. Згодом у Португалії (1986) та Іспанії (1988) було прийнято закони, що запроваджують спеціальне правове регулювання лізингу. У результаті

⁶⁹ Мосійчук В. Світова практика проведення лізингових операцій та проблеми її впровадження в Україні. *Економіка України*. 2015. Випуск № 3. С. 37–42.

⁷⁰ Римське приватне право : навчальний посібник / під ред. проф. І. Новицького і проф. І. Перетерського. 1996. 448 с.

⁷¹ Там само.

уніфікації та компромісу між цими законодавчими актами в галузі лізингу було розроблено та прийнято Конвенцію про міжнародний фінансовий лізинг (Оттава, 1988).⁷²

Договір міни є одним із найстаріших інститутів права. Звернення речей (перехід їх з господарства в господарство) відбувалося до появи грошей і являло собою безпосередній обмін речей на речі. Це відповідало загальноекономічним умовам життя суспільства як попередника договору купівлі-продажу (*emptio et venditio*)». Однак і після появи грошей перші договори купівлі-продажу, що здійснюються в порядку манципації, були, по суті, обміном певної речі на відповідну кількість металу. Такі договори являли собою реальну передачу речі шляхом її обміну на певну ціну у присутності п'яти свідків та за сприяння важкоатлета, який займався зважуванням відповідного металевого зливка. І спочатку дійсно зважувався метал, переданий в одну із сторін. І лише із появою карбування зважування стало символічним актом, а манципація – фіктивним договором⁷³.

В економічних дослідженнях досить часто ототожнюють категорії «оренда» та «лізинг». Лізинг та оренду ототожнюють також експерти Європейської федерації національних асоціацій лізингових компаній, вважаючи, що лізинг – це оренда фабрики, промислових товарів, обладнання, нерухомого майна для використання у виробничих цілях лізингоодержувачем, водночас товари купуються орендодавцем і він зберігає за собою право власності на весь період дії договору лізингу⁷⁴.

Фактично лізинг та оренда мають загальну правову природу й оформляються відповідним договором. Проте потрібно зазначити, що поняття лізингу є ширшим і навіть загальним проти поняття ренти, що є частковим, менш загальним, тому можна розглядати ренту (оренду) як невід'ємний елемент лізингу⁷⁵.

⁷² Цивільне право України : підручник в 2 т. Т. 1 / кол. авторів ; за ред. Г. Б. Яновичкої, В. О. Кучера. Львів : Новий Світ-2000, 2019. 444 с.

⁷³ Римське приватне право : навчальний посібник / під ред. проф. І. Новицького і проф. І. Перетерського. 1996. 448 с.

⁷⁴ Тенденції розвитку приватного (цивільного) права на сучасному етапі та їх вплив на українську приватноправову систему. URL : http://www.ebk.net.ua/Book/law/stefanchuk_tsivpu/part15/1502.htm (дата звернення: 15.04.2022).

⁷⁵ Тенденції розвитку української цивілістичної науки. URL : https://pidru4niki.com/1728092446572/pravo/tendentsiyi_rozvitku_ukrayins_koyi_tsivilistichnoyi_nauki (дата звернення: 15.05.2022).

Господарсько-торговельна діяльність в Україні: теорія і практика правового регулювання

Для з'ясування даного питання проведемо порівняльний аналіз оренди та лізингу.

Оренда	Лізинг
1	2
<p>Орендар отримує майно не у власність, а в тимчасове користування. Він є лише тимчасовим користувачем орендованого майна і повинен повернути його орендодавцю після закінчення строку дії договору чи в разі його дострокового розірвання</p>	<p>Лізинг використовується у процесі управління поточними активами компанії як метод, що дозволяє профінансувати придбання необхідних основних засобів, одночасно не обмежуючи можливості лізингоодержувача в банківському кредитуванні</p> <p>У країнах з розвиненим лізинговим бізнесом останній значно оперативніший, порівняно з банківським кредитуванням. Після подання замовлення клієнт може досить швидко отримати у користування необхідні активи. Часто клієнти готові заплатити більші кошти аби швидше отримати у користування необхідну техніку</p>
<p>Серед додаткових умов договору оренди є платіж орендодавцю, який являє собою спосіб забезпечення виконання зобов'язань згідно з ч. 1 ст. 199 ГК України⁷⁶. Зазвичай, він має ознаки завдатку або застави відповідно до ч. 1 ст. 546, ст. 570, 572 ЦК України⁷⁷</p>	<p>Лізинг здебільшого не передбачає додаткового забезпечення з боку лізингоодержувача, оскільки лізингодавець залишається власником предмета лізингу і має на нього всі права. У західній економічній літературі поняття «фінансування під актив» (asset finance) є практично синонімом поняттю «лізинг»</p>
<p>Якщо забезпечувальний платіж безповоротний, то для орендаря він, по суті, є сплаченим авансом, майбутньою економічною вигодою від якого є отримання права на оренду. Відповідно такий платіж не є фінансовим активом</p>	<p>Класичні лізингові операції передбачають відсутність або невеликий розмір початкового (авансового) платежу та фіксовані розміри наступних лізингових платежів. Однак у розвинених економіках для фінансування лізингових угод лізингодавці використовують додаткове забезпечення для отримання більш дешевих банківських кредитів, а також залучають для цього власні кошти, що дає можливість знизити вартість послуг лізингу порівняно з банківським кредитом</p>

⁷⁶ Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 15.10.2022).

⁷⁷ Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 15.10.2022).

**Розділ 1. Доктринальні підходи
до визначення господарсько-торговельної діяльності**

Продовження таблиці

1	2
<p>Підставою для нарахування орендної плати за земельну ділянку є договір оренди такої земельної ділянки. Підставою застосування звільнення від орендної плати або отримання орендної знижки є наказ орендодавця, прийнятий на підставі звернення орендаря, на якого вони поширюються</p>	<p>Договір лізингу може передбачати проміжне, короткострокове фінансування як доповнення до основного середньо- або довгострокового фінансування</p>
<p>Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання оренди державного та комунального майна» від 03.06.2020 № 483⁷⁸ Кабінет Міністрів України або представницький орган місцевого самоврядування у зв'язку із змінами у соціально-економічному становищі в країні або в окремих її регіонах внаслідок економічної кризи, стихійного лиха, запровадження карантинних обмежень або інших подій, які можуть негативно вплинути на здатність орендарів продовжувати сплачувати орендну плату за укладеними договорами оренди, може ухвалити рішення про надання орендних знижок або звільнень від сплати орендної плати за договорами оренди певного майна або за договорами оренди майна</p>	<p>Лізинг більш гнучка, порівняно з банківським кредитуванням, форма фінансування, оскільки лізингова діяльність значно менше регулюється з боку держави. У багатьох країнах державні органи не регулюють лізингову діяльність, здійснюючи лише моніторинг її результатів</p>

⁷⁸ Деякі питання оренди державного та комунального майна : постанова Кабінету Міністрів України від 03.06.2020 № 483 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/483-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.11.2022).

Продовження таблиці

1	2
<p>Поточний ремонт об'єкта оренди за свій рахунок проводить орендар, якщо інше не встановлене законом або договором (ч. 1 ст. 776 ЦКУ).</p> <p>Капітальний ремонт проводить орендодавець (ч. 2 ст. 776 ЦКУ)⁷⁹</p>	<p>Лізинг є механізмом, що сприяє лізингоодержувачу підтримувати належний технічний рівень оснащення свого виробництва, тобто лізинг – послуга з надання у користування необхідної техніки. Крім того, договором лізингу може передбачатись опція повернення використаного предмета лізингу лізингодавцю (або постачальнику/виробнику обладнання, якщо це передбачено угодою), що знімає з лізингоодержувача проблему пошуку шляхів подальшої реалізації предмета лізингу; вона перекладається на лізингодавця, на нього ж покладається і пов'язаний з цим майновий ризик</p>
<p>Суборенда – це передача орендованої нерухомості (майна) в оренду третій особі.</p> <p>За договором суборенди орендар за згодою орендодавця передає на певний строк частину або все найняте ним приміщення у користування суборендарю. На практиці більшість договорів оренди вже містять умову про суборенду. В одних випадках власник (або його представник) прямо забороняє користувачеві здавати нерухомість у суборенду, в інших – дозволяє, але кожен раз вимагає звертатися до орендодавця за згодою. Власник заздалегідь дає добро на суборенду (або без обмежень, або з деякими застереженнями) і нерідко надає користувачеві право самостійно визначати її умови і вибирати суборендарів</p>	<p>У розвинених економіках спеціалізовані лізингові компанії, заощаджуючи кошти на великому масштабі операцій під час закупівлі партій обладнання у одних і тих самих постачальників/виробників, мають змогу надавати лізингоодержувачам значно дешевші, порівняно з банківським кредитуванням, послуги</p>

⁷⁹ Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 20.10.2022).

На відміну від оренди, лізинг був затребуваний економікою у зв'язку з різким зростанням інвестиційних потреб господарського комплексу, високими темпами технічного прогресу, які могли бути забезпечені виключно традиційними каналами фінансування. В умовах жорсткої конкуренції лізинг став додатковим і досить ефективним каналом збуту продукції, що дозволив розширити коло споживачів і відкрити нові ринки збуту⁸⁰.

Перетворення лізингу на ефективний інструмент економічного розвитку багато в чому залежить від форм регулювання лізингової діяльності державою та саморегулювання суб'єктів лізингу.

Варто зазначити, що у зарубіжних країнах по-різному здійснюється правове регулювання лізингу:

– країни, у яких діють спеціальні закони, що регулюють договори лізингу (Франція, Італія);

– країни зі спеціальним лізинговим законодавством (Швеція, Австрія);

– країни, які не мають спеціальних законів та підзаконних актів, що регулюють договори лізингу (Німеччина, Данія, США).

Правове регулювання лізингу має свої особливості. Виділення загальних напрямів регулювання лізингу з позицій їх ефективності дозволяє говорити про необхідність запровадження тих чи інших методів вітчизняного законодавства⁸¹.

Державна підтримка лізингових операцій шляхом їх пільгового оподаткування мала місце в окремих високорозвинених зарубіжних країнах.

Так, після Другої світової війни політика прискореної амортизації була введена майже у всіх країнах з розвинутою економікою (у Німеччині 1948 р., у Франції 1960 р.). У країнах Західної Європи було запроваджено безплатну амортизацію устаткування, що дозволяло списувати їх у перший рік експлуатації⁸². На додаток до прискореної

⁸⁰ Про міжнародний фінансовий лізинг: Конвенція УНІДРУА від 28 травня 1988 року // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_263#Text (дата звернення: 15.11.2022).

⁸¹ Хуторян Н. Нове в правовому регулюванні договору найму (оренди) за цивільним кодексом України. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2018. Випуск № 1, 2 (9, 10). С. 62–66.

⁸² Гончаренко В. О. Особливості договору лізингу як виду договору найму (оренди) за цивільним законодавством України. URL : <http://www.apdp.in.ua/v43/20.pdf>. (дата звернення: 20.05.2022).

Господарсько-торговельна діяльність в Україні: теорія і практика правового регулювання

амортизації багато країн також використовували інвестиційні знижки, які скорочували прибуток до оподаткування. Найбільш сприятливі умови для розвитку лізингового ринку створені у Великій Британії, Німеччині, Ірландії, Норвегії та США.

У Сполученому Королівстві Великої Британії лізинг став бурхливо розвиватися лише після 1970, тобто. після введення пільгового режиму оподаткування для лізингодавців. Компанії мали право не включати 100 % інвестицій, пов'язаних з придбанням основних засобів, вкладених у поточному році, у суму оподаткованого доходу. Право на таку пільгу можна було використати лише наприкінці звітного року. Тому якщо компанія займалася інвестуванням на початку року, їй доводилося чекати деякий час, щоб скористатися цими перевагами. Після 1986 податкові пільги з інвестиційного лізингу значно скоротилися. Проте поступовість цього процесу і навіть збереження часткових пільг дозволили лізинговому ринку Великої Британії не втратити динаміку зростання⁸³.

Німецьке законодавство, як і швейцарське, передбачає, що у разі лізингу власником майна залишається орендодавець, а у разі купівлі-продажу право власності переходить до лізингоодержувача в момент вчинення угоди. Лізинг відрізняється від оренди та інших економічних відносин насамперед економічно обґрунтованим розміром платежів⁸⁴.

Отже, аналізуючи форми господарсько-правової діяльності, потрібно зазначити, що кількість форм господарсько-торговельної діяльності обумовлює ряд особливостей їх здійснення, відповідно, виникають питання усунення колізійних норм, приведення нормативно-правових актів у відповідність до законодавства ЄС, а також закріплення нових вагомих правових положень, які відсутні в чинному законодавстві України про господарсько-торговельну діяльність.

Необхідно зазначити, що останні роки, до повномасштабного вторгнення російського агресора, були успішними для розвитку торгівлі, яка стала однією із динамічних галузей, що стрімко розвивається, і в якій процеси перетворень відбуваються найактивніше. Питання

⁸³ Цивільне право як наука. URL : http://jurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/literatura/chiv_pravo/018.php (дата звернення: 15.10.2022).

⁸⁴ Наука цивільного права. Поняття та предмет науки цивільного права. URL : https://pidru4niki.com/1580011957352/pravo/nauka_tsivilnogo_prava (дата звернення: 11.10.2022).

теорії та практики функціонування торгівлі у відповідних формах та проблематика торговельних відносин займають значне місце в економічній та правовій літературі у зв'язку з чим існує значна кількість різноманітних наукових підходів, які запропонували відомі вітчизняні та зарубіжні вчені.

Щодо законодавства (ст. 263 ГК України⁸⁵), то форми господарсько-торговельної діяльності можна поділити на основні та додаткові. До основних форм потрібно віднести ті за допомогою яких здійснюється безпосередньо реалізація продукції виробничо-технічного призначення і виробів народного споживання, а саме: матеріально-технічне постачання та збут; енергопостачання; міна (бартер); оптова торгівля; роздрібна торгівля; громадське харчування; торговельно-біржова діяльність; продаж засобів виробництва; заготівля. До додаткових форм господарсько-торговельної діяльності варто віднести ті форми, які допомагають реалізувати продукцію, а саме і оренду засобів виробництва; зберігання на товарному складі; комерційне посередництво (агентську діяльність); іншу допоміжну діяльність. Саме оренду, міну, лізинг можна віднести до специфічних форм забезпечення здійснення господарсько-торговельної діяльності через особливості їх правової природи.

1.3. Державний контроль у сфері господарсько-торговельної діяльності

Згідно із ст. 19 ГК України⁸⁶ держава здійснює контроль і нагляд за господарською діяльністю суб'єктів господарювання у таких сферах: у сфері збереження та витрачання коштів і матеріальних цінностей – за станом і достовірністю бухгалтерського обліку та звітності; у сфері цін і ціноутворення – з питань додержання суб'єктами господарювання державних цін на продукцію і послуги; у сфері монополізму та конкуренції – з питань додержання антимонопольно-конкурентного законодавства; у сфері споживання – за якістю і безпечністю продукції і послуг та в інших.

⁸⁵ Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 15.11.2022).

⁸⁶ Там само.